

Suriname in beeld

CARL HAARNACK
EVELINE SINT NICOLAAS
GARRELT VERHOEVEN

Suriname in beeld

Fotografie in Suriname 1845–1975

TERRA

Inhoud

Woord vooraf 7

Inleiding 9

HOOFDSTUK 1

Fotopioniers in de kolonie 18

HOOFDSTUK 2

Opkomst van de Surinaamse fotostudio's 42

HOOFDSTUK 3

Bloeitijd van de commerciële fotografie 128

HOOFDSTUK 4

Geboorte van een nieuw volk 218

Dankwoord en verantwoording 266

Fotoverantwoording 268

Overzicht fotocollecties 280

Fotoboeken over Suriname tot 1975 283

Literatuur 285

Woord vooraf

Ongeveer een jaar geleden mocht ik, samen met conservator Mattie Boom, een blik werpen op een heel bijzondere foto in het Rijksmuseum in Amsterdam. Het lijkt een gewone foto van een vrouw en een man, beiden in goeden doen, modieus gekleed. Maar dit dubbelportret is de vroegste foto uit Suriname (1846) en een van de weinige foto's die bewaard zijn gebleven.

Het is een daguerreotypie, een unieke foto gemaakt op een verzilverd koperplaatje uit de beginfase van de fotografie. Nauwelijks vijf jaar na de uitvinding van de fotografie was die nieuwe techniek al gearriveerd in het land waar ook mijn roots liggen. We weten wie deze vrouw en man zijn: Maria Louisa de Hart en Johannes Ellis, maar achter dit verstilde beeld van het echtpaar gaat een hele geschiedenis schuil van Suriname en het koloniale systeem.

Als enthousiaste fotograaf was ik benieuwd naar de fotograaf die dit fascinerende portret maakte. Wat zag hij door zijn lens? Hoe maakte hij zijn foto's? En wat deed hij in Suriname? Het zijn allemaal vragen die aan bod komen in dit nieuwe boek over de fotografie in Suriname, maar vooral ook over de fotografen, van de rondreizende pioniers die in opdracht hun fotoportretten maakten, tot en met de Surinaamse en Nederlandse fotografen die op 25 november 1975 de grote dag van de Onafhankelijkheid vastlegden op de gevoelige plaat.

Dit boek laat zien hoe mijn land, Suriname, vanaf de vroegste tijden van de fotografie tot het jaar van de onafhankelijkheid, werd verbeeld in de fotografie. *Suriname in beeld. Fotografie in Suriname 1845–1975*, mede gebaseerd op de collectie van de Buku-Bibliotheca Surinamica, vertelt het boeiende verhaal van de fotografie in Suriname en geeft en passant een prachtig beeld – vooral in zwart-wit – van een van de meest onderschatte landen ter wereld. Een land met veel potentie en vooral ook een land met een ongekende schoonheid.

Ik kan het je van harte aanbevelen. Laat je meevoeren naar het Suriname van Julius Muller en Augusta Curiel en vele andere fotografen. Dit boek is een must voor iedere liefhebber van de Surinaamse geschiedenis en cultuur. Laat je verrassen, laat je inspireren, laat je informeren en geniet van dit prachtige boek.

Humberto Tan

Henry F. Blom (1905–2000). De opa aan vaders kant van Henry (Hein) Blom werd geboren in slavernij op plantage Sarah in Coronie. De vader van zijn moeder was in China geboren en als contractarbeider naar Suriname gekomen. Hein Blom was de eerste 'zwarte' MP in het overwegend witte Nederlandse koloniale leger in Suriname (TRIS). Met zijn forse postuur was sergeant Blom, gezeten op zijn Harley-Davidson motorfiets, een gerespecteerde ordebewaker in Paramaribo. ► C.F.A. Bruijning (Paramaribo, 1957)

Inleiding

Als kleine jongen bezocht Carl Haarnack (1963) eind jaren zestig aan de hand van zijn moeder het Amsterdamse Tropenmuseum (intussen Wereldmuseum Amsterdam): ‘Van alles wat daar te zien was, is mij niets bijgebleven. Behalve dat ene portret, die ene foto. Ergens tussen de eerste en tweede verdieping hing, in het trappenhuis, boven de lambrisering van donker hout, een foto van mijn opa.’ De foto was voor hem de bevestiging van diens bestaan, want herinneringen aan zijn opa had hij op dat moment nog niet. Zijn opa woonde in Suriname terwijl Carl als driejarige jongen met zijn ouders naar Amsterdam was verhuisd. Het was het begin van een sterke band tussen kleinzoon en grootvader.

Op de foto kijkt Henri Filiciene Blom, roepnaam Hein, stoer in de camera, gekleed in een militair uniform en een witte helm met daarop de letters MP, Militaire Politie. Toen Carl vijftien jaar oud was, kwam een levendige correspondentie met zijn opa op gang. Misschien werden daardoor en door Srefidensi, de onafhankelijkheid van Suriname in 1975, zijn Surinaamse wortels blootgelegd. Ook Carls oma, Wies Blom-Abercrombie (1908–2003), droeg daaraan bij door hem de *Encyclopedie van Suriname* cadeau te doen.

Dit geschenk vormde het begin van Carls verzameling die zou uitgroeien tot de Buku-Bibliotheca Surinamica. Suriname was heel ver weg voor iemand die opgroeide in het Amsterdam-West van de jaren zestig en zeventig, en voetbalde bij clubs als Goldstar, SDW en Blauw-Wit.

Juist toen zijn nieuwsgierigheid naar Suriname almaar groter werd, herinnerde hij zich dat zijn opa daar woonde. Wie zou hem beter kunnen vertellen over het land van zijn voorouders dan zijn eigen opa? Zijn eerste brief werd snel beantwoord. In sierlijke letters en in onberispelijk Nederlands gaf opa antwoord op honderden vragen over de familiegeschiedenis en het wel en wee in Suriname.

Er volgde een briefwisseling die vele jaren zou duren. Blauwe luchtpostenveloppen, voorzien van kleurige postzegels van vogels of vlinders, ploften met grote regelmaat op de deurmat. Ook als de jonge Carl het zelf wel eens liet afweten, bleven zijn grootvaders brieven in de bus vallen. Maar het begon dus allemaal met de prachtige foto in het Tropenmuseum, waarvan hij vele jaren later uit handen van Liesbeth Alleman, kleindochter van de fotograaf C.F.A. Bruijning (1919–2004), het oorspronkelijke negatief kreeg.

De verzameling Surinaamse foto's en prentbriefkaarten van Carl is inmiddels net zo indrukwekkend als zijn collectie boeken en prenten en groeit nog dagelijks. In 2023 vormden de prentbriefkaarten het onderwerp van *Groeten uit Paramaribo. Suriname in 500 oude prentbriefkaarten*, een publicatie die door Carl met hulp van Garrelt Verhoeven werd samengesteld. Samen bedachten ze ook het plan om een apart boek te maken over de inmiddels tot grote omvang gegroeide fotocollectie, een idee dat ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van de Republiek Suriname op 25 november 2025 tot dit boek heeft geleid.

Het is een publicatie geworden op basis van de fotocollectie van de Buku-Bibliotheca Surinamica, aangevuld met foto's uit het Rijksmuseum in Amsterdam en een bescheiden keuze uit de omvangrijke verzamelingen van onder meer de Stichting Surinaams Museum in Paramaribo, de academische verzameling van de Universitaire Bibliotheken Leiden (met de omvangrijke fotocollecties van het Koninklijk instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV) en het Prentenkabinet), het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam, het Nationaal Archief in Den Haag, de collectie van het Wereldmuseum en enkele particuliere collecties.

Suriname in beeld is in de eerste plaats bedoeld om een breed publiek kennis te laten maken met de aansprekende en indringende beelden die in Suriname sinds de introductie van de fotografie zijn gemaakt. Van formele portretten tot straatfotografie, van landschappen en stadsgezichten tot persfotografie, en van het werk van commerciële fotografen die hun brood verdienden met studiofoto's tot en met beelden van het dagelijks leven die door amateurfotografen werden vastgelegd. Het boek is ingedeeld in vier hoofdstukken die de ontwikkeling van het medium fotografie in Suriname schetsen in de periode tussen de vroegste foto uit 1846 en de geboorte van de Republiek op 25 november 1975. Dat was ook een technische ontwikkeling, van de vroegste procedés uit de begintijd van de fotografie, tot de gangbare kleinbeeldfotografie uit de jaren zeventig van de vorige eeuw. Voor het benoemen van de procedés en andere fotografische terminologie zijn we uitgegaan van de termenlijst in Jan van Dijk en Ingeborg Th. Leijerzapf, *Handboek herkennen fotografische en fotomechanische procedés : historische en moderne procedés en digitale afdruktechnieken* (Leiden, 2011). In elk hoofdstuk is een aantal kaderteksten opgenomen, die nader ingaan op de geschiedenis van een specifieke foto of een groep foto's.

Die geschiedenis begint kort na de uitvinding van de fotografie in 1839 door de Fransman Louis Daguerre (1787–1851). De 'daguerreotypie', zoals het nieuwe procédé wordt genoemd naar de uitvinder, doet verrassend snel zijn intrede in Suriname. Ondernemende, rondreizende jonge mannen die zich de nieuwe techniek eigen maken en zich de kostbare apparatuur kunnen veroorloven, kondigen hun komst naar Suriname aan met een advertentie in dag- en weekbladen zoals de *Suri-*

naamsche Courant. Ze blijven er totdat de markt min of meer verzadigd is en trekken vervolgens door naar de volgende plek om hun diensten aan te bieden. Het zijn deze fotopioniers die centraal staan in het eerste hoofdstuk.

Het laten maken van een daguerreotypie was kostbaar en de opdrachtgevers behoren zonder uitzondering tot de bovenlaag van de koloniale samenleving. Het is een samenleving waarin slavernij een centrale rol speelt en tot slaaf gemaakte arbeidskrachten en bedienden als bezit worden gezien – hoewel de strikte twee-standenmaatschappij uit het begin van de koloniale periode, die huidskleur als een belangrijk onderscheidend principe hanteerde, bij de introductie van de fotografie niet meer bestaat. Er is inmiddels een derde groep ontstaan van kinderen die zijn geboren uit (gedwongen) relaties tussen slavenhouders en tot slaaf gemaakte vrouwen, en tot slaaf gemaakten die zijn vrijgemaakt (gemanumitteerd) en hun vrijgeboren nazaten. Huidskleur is niet langer een indicatie voor het al dan niet vrij zijn. Deze maatschappelijke verandering is terug te vinden op de vroegste foto's die we uit Suriname kennen. Het is juist ook de nieuwe, zelfbewuste groep van vrijgemaakten en vrijgeborenen, die al vroeg gebruik gaat maken van de fotografie om hun bestaan voor de eeuwigheid vast te leggen.

In het tweede hoofdstuk, Opkomst van de Surinaamse fotostudio's (1870–1900), komen naast de rondreizende fotografen die dan nog steeds actief zijn in Suriname, ook de eerste fotostudio's in Paramaribo aan bod. Nieuwe fototechnieken en materialen maken het mogelijk om meerdere afdrukken van een foto te maken en deze op papier af te drukken. De cartes-de-visite en de wat grotere kabinetfoto's die dan in de mode raken, zijn relatief goedkoop en maken de fotografie voor een bredere groep bereikbaar. En dus loont het voor fotografen om in Suriname een studio te beginnen, al moet de fotografie vaak nog met andere inkomstenbronnen worden aangevuld.

Een belangrijke fotograaf in deze periode is Julius Eduard Muller (1846–1902), Surinaams van geboorte en een echte alleskunner. Hij is landmeter van beroep, maar ook actief in de goudwinning. Daarnaast heeft hij verschillende functies in het koloniale bestuur. Hij fotografeert belangrijke gebouwen en straten in Paramaribo en heeft oog voor de diverse samenstelling van de bevolking. Na de wettelijke afschaffing van de slavernij in 1863 en het aflopen van de periode van Staatstoezicht, waarin de mensen in slavernij nog tien jaar verplicht waren te werken, haalt de koloniale overheid op grote schaal arbeidskrachten uit voormalig Brits-Indië en Nederlands-Indië naar Suriname. In navolging van de kleinere groep Chinezen die al rond het midden van de negentiende eeuw naar Suriname was gekomen, gaan deze arbeiders op contractbasis aan het werk op de plantages en in de fabrieken. Op de foto's van Muller zien we die veranderende samenstelling van de bevolking voor het eerst weerspiegeld.

Portret van een vrouw, mogelijk Catharina Johanna Moll (1845–1877). Zij was getrouwd met Abraham Julius van Emden, zoon van Egbert van Emden en Abigaël de la Parra. ▸ Fotograaf onbekend (Suriname, ca. 1870)

De interesse in de verschillende etnische groepen in de Surinaamse samenleving speelt ook een rol in het boek *Les Habitants de Suriname*. De Internationale Koloniale en Uitvoerhandelstentoonstelling in Amsterdam in 1883 is voor de Fransman Roland Napoleon Bonaparte aanleiding voor een omvangrijk project, waarin hij de achtentwintig Surinamers die op de tentoonstelling als menselijke bezienswaardigheden werden geëxposeerd liet fotograferen en onderzoeken. Het resultaat was het eerste fotoboek over de bevolking van Suriname. Om die reden hebben we dat hier opgenomen ondanks het feit dat deze foto's niet in het land zelf werden gemaakt.

De bloeitijd van de commerciële fotografie (hoofdstuk 3) start rond 1900, met als belangrijkste exponenten de fotostudio's van Eugen Klein en de zusters Augusta en Anna Curiel. Over het algemeen worden hun foto's bij een veel groter publiek bekend, en dat heeft alles te maken met de ontwikkelingen in de fotografie. Het wordt niet alleen steeds makkelijker om foto's te maken, maar ook om ze te reproduceren. Naast de fotokaarten met echte foto's (in lichtdruk), komen er ook gedrukte prentbriefkaarten die gebruikmaken van een raster cliché, waardoor veel goedkoper grote oplagen gedrukt kunnen worden. Dezelfde techniek wordt toegepast om foto's in boeken te kunnen reproduceren als illustratie in publicaties over uiteenlopende onderwerpen (reisboeken, wetenschappelijke verhandelingen, landbeschrijvingen, reisgidsen, etc.). Er verschijnen speciale fotoboeken over Suriname, waardoor de foto's van Eugen Klein, de gezusters Curiel, en die van Julius Muller een enorm bereik krijgen, al ontbreekt vaak de naam van de fotografen.

Niet alleen de verspreiding van het beeld wordt groter, ook de actieradius van de fotograaf. Hierdoor kunnen belangrijke economische ontwikkelingen in Suriname in foto's worden vastgelegd. Zo treffen we beelden van de bouw en inrichting van grote suikerfabrieken als Mariënborg aan, of van de zoektocht naar goud in het binnenland of de bauxietwinning in Moengo. Deze economische ontwikkelingen gaan gepaard met een grotere instroom van contractarbeiders, die vervolgens samen met de oorspronkelijke bewoners en de Afro-Surinamers zijn terug te vinden op populaire prentbriefkaarten en foto's met verschillende 'volkstypen'. Tot de nieuwe economische activiteiten behoort ook de aanleg van spoorwegen en -bruggen die het binnenland bereikbaar moeten maken. Het zijn zijn geliefde onderwerpen voor de Surinaamse fotografen.

In deze bloeitijd van de commerciële fotografie zien we ook een toename van het aantal amateurfotografen, dat werd gegrepen door de mogelijkheden van het nieuwe medium. De ontwikkeling van nieuwe fotografische technieken en procédés, maakte fotograferen veel betaalbaarder en daarmee toegankelijker voor amateurs. Vaak zijn het Nederlanders die gedurende enkele jaren in Suriname wonen en werken, zoals de amateurfotografen Théodore van Lelyveld (1867–1954) en Hendrik

Doijer (1863–1925) die hun directe omgeving, familie en vrienden in foto's vastleggen als herinnering. Deze privé-foto's zorgen voor een nog bredere variëteit aan beelden: foto's in en om het huis, tijdens uitstapjes of op de tennisbaan, maar uiteraard gezien door de lens van fotografen die tot de koloniale bovenlaag van de bevolking behoren.

Slechts af en toe komen meer politiek getinte onderwerpen aan de orde in wat we mogen beschouwen als de vroegste persfotografie van Suriname. Voorbeelden zijn de werklozendemonstratie die Augusta Curiel in 1931 vastlegt of de foto van het gewelddadige optreden van de politie tegen aanhangers van Anton de Kom op Zwarte Dinsdag in 1933; beide geven een vroeg en bijzonder beeld van het verzet tegen het koloniale systeem.

De journalistieke fotografie komt in de naoorlogse periode pas echt tot ontwikkeling, zoals beschreven in het laatste hoofdstuk, Geboorte van een nieuw volk, over de periode van de Tweede Wereldoorlog tot het uitroepen van de onafhankelijkheid van de Republiek in 1975. De titel van het hoofdstuk is een verwijzing naar het gelijknamige boek uit 1957 van Lou Lichtveld (1903–1996), beter bekend onder zijn pseudoniem Albert Helman, met foto's van C.F.A. Bruijning.

Uit de periode na 1940 hebben we een bescheiden keuze gemaakt uit de vele duizenden foto's die uit deze periode bekend zijn. Van de bijzondere kleurenfoto's van John Oudine (1916–2005) uit 1940, via de fotoboeken van Willem van de Poll (1895–1970) uit 1949 en van Lou Lichtveld en fotograaf C.F.A. Bruijning uit 1957, tot en met de indringende foto's die Willem Diepraam kort voor de onafhankelijkheid maakte voor zijn fotoboek *Frimangron. Suriname. Reportage uit een Zuidamerikaanse republiek*.

Voor de periode na de oorlog konden we opvallend weinig vinden over de Surinaamse opvolgers van Eugen Klein en de zussen Curiel. Ook in de Buku-collectie zijn weinig foto's te vinden van Surinaamse fotografen die in deze periode actief waren. Uit advertenties in de Surinaamse kranten blijkt echter dat een aanzienlijk aantal fotozaken actief was, onder meer om het groeiend aantal amateurfotografen te voorzien van materiaal en een ontwikkelservice. In Paramaribo komen zelfs enkele speciale ontwikkelcentrales om aan de groeiende vraag te kunnen voldoen. In de collectie van het Surinaams Museum in Paramaribo bevindt zich wél werk van Surinaamse fotografen, maar daarvan is slechts een klein deel digitaal beschikbaar. Er moet dan ook nog veel onderzoek gedaan worden in de collecties van archieven, bibliotheken en musea om het beeld van de Surinaamse fotografie in de naoorlogse periode completer te maken.

Een foto kan de geschiedenis dichterbij brengen, zoals dat bij Carl gebeurde toen hij het portret van zijn grootvader zag. Ook de foto's die wij voor dit boek bijeen hebben gebracht zijn bedoeld als uitnodiging om in te zoomen op het verstilte straatbeeld in Paramaribo, de blik van de geportretteerde vrouwen, mannen en kinderen of het Surinaamse landschap dat herkenbaar is maar tegelijkertijd ook sterk veranderd. Wij hopen dat dit boek voor velen een rijke kennismaking zal zijn met de Surinaamse fotografie in de pakweg eerste 130 jaar van haar bestaan. En we hopen dat het bij velen belangstelling zal wekken om zich verder te verdiepen in de Surinaamse fotografie of om nog eens goed op zolder op zoek te gaan naar die oude familiefoto's. Het zou mooi zijn wanneer er meer foto's opduiken, die een nog completer, veelzijdiger en kleurrijker beeld geven van de geschiedenis van Suriname.

HOOFDSTUK 1

Fotopioniers in de kolonie

In het midden van de negentiende eeuw werd het beeld van de kolonie Suriname nog in hoofdzaak bepaald door de verbeelding van kunstenaars uit de achttiende en negentiende eeuw. Reizigers die het land bezochten legden hun ervaringen niet alleen vast in woorden, maar ook op tekeningen, aquarellen en schilderijen. Niet alleen de schoonheid van het land, de landschappen en steden, en de diverse bevolking van de kolonie werden afgebeeld, maar ook de verschrikkingen van de slavernij die de motor was van de Surinaamse plantage-economie. Zo kregen de even gruwelijke als schitterende gravures – soms met de hand ingekleurd – uit het reisdagboek van John Gabriel Stedman (1744–1797), *The Narrative of a Five Years' Expedition against the Revolted Negroes of Surinam*, een iconische status nadat ze vele tientallen malen waren herdrukt, gekopieerd en bewerkt voor tal van herdrukken, bewerkingen en vertalingen van het boek.

In de eerste helft van de negentiende eeuw kwam de nieuwe techniek van de lithografie of steendruk op, die nieuwe mogelijkheden bood om Suriname en haar bevolking af te beelden. Het waren opvallend genoeg twee Belgen die met hun steendrukken het beeld hebben gevormd van het leven in de Surinaamse kolonie in de eerste helft van de negentiende eeuw. In Brussel verscheen in 1839–1840 de *Voyage à Surinam* van de Belgische reiziger en tekenaar Pierre Jacques Benoit (1782–1854), met gelithografeerde platen – in zwart-wit – op groot formaat. In honderd litho's zien we beelden van het leven van tot slaaf gemaakten, van Marrons, de inheemse bevolking, de Europese kolonisten en de stad Paramaribo.

In dezelfde periode verschenen ook de prachtige steendrukken van plantagehouder Théodore Bray (1818–1887). Bray vertrok in 1841 naar Suriname, waar hij van 'blankofficier' (opzichter op een plantage) opklom tot plantage-eigenaar. De kritische en soms satirische blik van Bray komt tot uiting in zijn nauwkeurige tekeningen van de mensen die zijn plantage bevolkten of die hij elders tegenkwam, van de tot slaaf gemaakte Afrikaanse arbeiders en de Marrons, tot en met de creoolse vrouwen met hun bontgekleurde koto's. Diverse van zijn tekeningen zijn bewaard gebleven en in 1850 verscheen het inmiddels uitermate zeldzame album *Surinaamse schetsen en typen* (Paramaribo, Petit, 1850) met 25 steendrukken naar de tekeningen van Bray.

In de jaren waarin de boeken en platen van Benoit en Bray in Nederland en België op de markt kwamen, deed ook de fotografie haar intrede. Deze geheel nieuwe techniek bood ongekennde mogelijkheden om beelden van het land en de bewoners rechtstreeks vast te leggen op de gevoelige plaat. Al kort na de uitvinding van de fotografie kwam de nieuwe techniek van Europa ook naar Suriname. De vroegste foto's werden er omstreeks 1845 gemaakt door rondreizende (Amerikaanse) 'daguerreotypisten', fotografen die gebruikmaakten van het procedé van de *daguerreotypie*, vernoemd naar de Franse uitvinder van de fotografie Louis Daguerre. In 1839 verkocht hij het door hem ontwikkelde procedé aan de Franse overheid en sindsdien wordt hij beschouwd als de uitvinder van de fotografie.

Bij de daguerreotypie wordt een gepolijste, verzilverde koperen plaat lichtgevoelig gemaakt met jodium. Na het belichten (het eigenlijke maken van de foto met een camera) en vervolgens blootstellen van het zilverplaatje aan kwikdampen (het ontwikkelen) ontstaat op het plaatje een negatief beeld dat bovendien spiegelbeeldig is. Alleen door het bekijken van de daguerreotypie onder een bepaalde diagonale invalshoek van het licht, wordt het beeld voor het oog positief. Er werd in deze pionierstijd dus nog geen negatief gebruikt, waardoor het ook niet mogelijk was om meer afdrukken te maken van dezelfde foto. Iedere daguerreotypie is daardoor uniek. Het procedé was uitermate complex en kostbaar, alleen al vanwege de dure materialen, en het is daarom des te opmerkelijker dat amper vijf jaar na de uitvinding dergelijke foto's al werden gemaakt in Paramaribo.